

Societat

Jordi Pujiula, ciència, lletres i civisme

Antoni Mayans

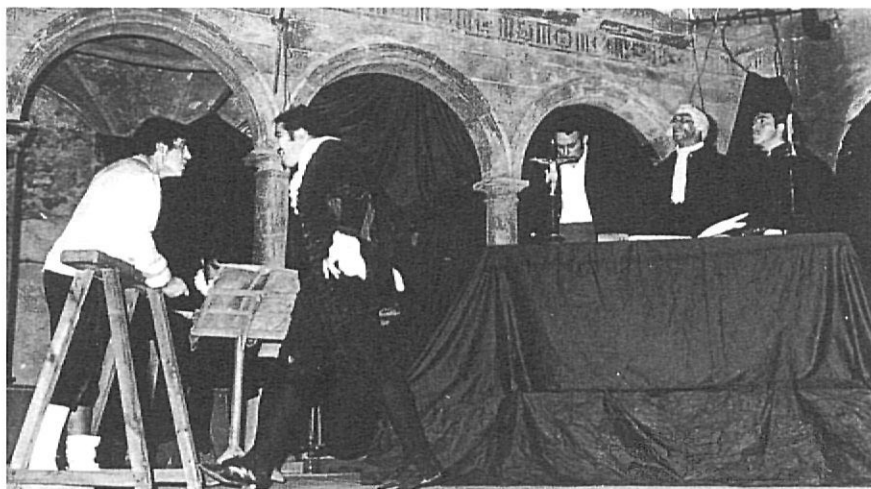

Psiquiatre en exercici des de fa molts anys, Jordi Pujiula no ha renegat mai de la seva condició d'aficionat en el món de les lletres. Si es té en compte això, és ben segur que no li desagradaria gens veure el seu nom al costat dels de Domènec Torà, Pere Casellas, Agustí Bassols, Miquel Bosch, Joaquim Danés i tants d'altres representants a la Garrotxa de la tradició, tan estesa a Catalunya, de metges humanistes. Però també és veritat que, per raons familiars, generacionals i culturals, la relació que ha mantingut amb la història no té gaire res a veure amb la que van mantenir-hi aquells seus il·lustres predecessors, sinó que representa, de fet, un punt d'inflexió en la historiografia olotina.

Teatre, poesia, premsa...

Jordi Pujiula va ingressar a la Universitat de Barcelona per estudiar medicina l'any 1964. Si de l'Institut de Girona, on havia cursat el batxillerat superior, en guarda el bon record de professors com Santiago Sobrequés, sempre ha considerat, en canvi, que la universitat d'aquells anys era un «autèntic desastre». Fora de les aules, però, era en aquells moments un escenari fonamental, un espai de relativa llibertat on es debatien idees, es despertaven vocacions polítiques i es forjaven projectes. És en aquest ambient d'efervescència que s'hi vivia —l'any 1966 tingué lloc la Caputxinada—, en les sessions de cinema i de teatre, en les lectures i en la influència d'alguns companys de pis, com Josep Ramoneda i Pere Planella, que Jordi Pujiula desenvolupà la seva formació no acadèmica.

A Olot, quan aquests i altres estudiants universitaris tornaven a casa els caps de setmana, o els estius, l'ambient d'una ciutat de comarques en els últims anys del franquisme no oferia tantes oportunitats. Però tot i així, entre els anys 1968 i 1973 es van obrir algunes esclatxes, que van ser decisives per a la formació d'una incipient consciència crítica i d'una cultura d'oposició. La creació de nuclis artístics alternatius com el Grup d'Ara, el recanvi pastoral en algunes de les parròquies de la ciutat, les conferències de la Casa de Cultura, els moviments d'oposició col·lectiva al Ball Pla o la remodelació del passeig de Barcelona i l'inici de la nova etapa del setmanari *Olot-Misión* eren alguns dels signes que evidenciaven aquesta voluntat de canvi.

Jordi Pujiula, segon per l'esquerra, al Claustre del Carme d'Olot, en la representació de l'obra *El procés d'un bruixot*, el 1970.

No es tracta ara de fer un inventari de batalletes ni de plantejar un debat sobre els mites, els pòsters i les consignes dels anys seixanta. Si porto a col·lació aquests episodis és per dues raons: en primer lloc, perquè em fa la impressió que el pòsit que van deixar en Jordi Pujiula ha influït en la seva posterior activitat pública; i en segon lloc, perquè fou en aquest període que inicià la seva relació amb tres dels gèneres literaris que més ha practicat: el teatre, la poesia i l'articulisme.

Jordi Pujiula ha fet en el teatre tots els papers de l'auca: crític, actor, traductor, adaptador i director. D'actor ja n'havia fet a l'Institut de Girona i a la Universitat, però entre els anys 1968 i 1975 la seva activitat teatral s'intensificà gràcies a la col·laboració amb Pere Planella: amb ell féu d'actor a *Bertold Brecht 68*, *Antígona* i *El procés d'un bruixot*; d'ajudant de direcció a *Assassinat a la catedral*, de T.S. Elliot; i de traductor de *L'Escola dels bufons*, de Michel Ghelderode. També col·laborà amb el Grup Espontani, una formació nascuda l'any 1969 que va intentar donar un aire nou al teatre local d'aficionats, i per al qual adaptà obres d'Strindberg, Ibsen i, és clar, Brecht. Bertold Brecht va ser una de les icones d'aquests anys, i no només en la seva condició d'autor teatral, sinó també, com veurem

més endavant, per la seva manera d'entendre la història. El teatre, ha recordat Jordi Pujiula, «era un fòrum de debat on es discutien els problemes socials que hi havia en aquells temps. A través del teatre descobríem altres realitats». Més que els resultats artístics es valorava la intencionalitat, els sentiments i les passions que despertaven les obres, i la voluntat i capacitat de sumar esforços que representava, per exemple, muntar un espectacle com *Assassinat a la catedral*, amb més de seixanta persones vinculades al teatre local participant en la seva elaboració.

La poesia va ser el segon gènere literari, cronològicament parlant, que va practicar Jordi Pujiula. El seu llibre *Paraules personals*, un recull de tretze poemes que va aparèixer l'any 1969, va ser saludat amb elogis per escriptors com Josep Congost i Ramon Pla i Coral. Poesia social, en diríem ara, influïda per autors com Pere Quart, Blas de Otero, Gabriel Celaya, César Vallejo i, en general, la poesia castellana de postguerra. L'edició de l'obra presenta alguns aspectes interessants que reflecteixen l'ambient de l'època: *Paraules* era el quart volum de la col·lecció titulada *Quaderns de Poesia Popular*, vinculada a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, la primera entrega de la qual s'havia publicat dos anys abans gràcies als beneficis obtinguts amb un

Jordi Pujiula,
al centre
de la imatge,
amb la redacció
del setmanari
Olot-Misión.
Esponellà,
1978.

recital de Raimon a Girona. La col·lecció s'autofinançava, i calia posar imaginació a la difusió. Per això —i per altres raons no tan prosaïques, és clar—, l'any 1970, a la Galeria Les Voltes —un altre producte d'aquells anys—, es va dur a terme una exposició de poesia mural en la qual Miquel Plana il·lustrava en forma de pòsters una sèrie de textos dels quatre autors publicats fins aleshores. El pas de Pujiula per la poesia, considerat ja aleshores un «pecat de joventut» per ell mateix, va ser efímer; de fet, no hi reincidí, si més no públicament, fins que l'any 1978 Miquel Plana li va publicar uns poemes en una de les seves col·leccions de bibliòfil.

Molta més continuïtat ha tingut, en canvi, la seva vinculació amb la premsa local, una relació que encara avui es manté. Jordi Pujiula no formava part d'aquell «equip de treball» que, amb el crític i polèmic número de Festes del Tura de 1969, va provocar la crisi del setmanari *Olot-Misión*, però sí que hi figuraven alguns dels seus amics, com Pere Planella, Josep Ramoneda i Alfred Sargatal. Quan el mes de gener de 1970 es produí el canvi de redacció del setmanari i Salvador Batalla n'assumí la direcció, Pujiula hi començà a col·laborar regularment. No en fou un dels redactors més prolífics, però la seva influència va ser fonamental en una de les facetes que definiren la revista: la recuperació de la memò-

ria històrica. Des de la seva vinculació a *Olot-Misión*, no ha deixat de col·laborar en la premsa local més activa i en la premsa gironina, tant la diària com la cultural.

Un pont entre dues generacions

L'efervescència política i cultural que es vivia en el tombant dels anys seixanta va ser una de les bases de la formació ciutadana de Jordi Pujiula, però no l'única, ni potser la més important. L'ambient familiar de la seva infància i adolescència hi va tenir una influència decisiva. Quan Pujiula va néixer, l'any 1947, no feia gaire que els seus pares havien tornat a Olot després d'una estada de dos anys i mig a Madrid. El desterrament del seu pare a la capital espanyola, com a conseqüència d'uns fets relacionats amb el maquis, era l'últim episodi d'una sèrie de represàlies que va patir després de la Guerra Civil a causa de la seva ideologia. Gabriel Pujiula i Carrera, mort ara fa tres anys, havia estat un dels fundadors del Bloc Obrer i Camperol (el BOC) i del Partit Obrer d'Unificació Marxista (el POUM). Va ser un revolucionari destacat que va participar activament en la lluita social i sindical de la Guerra Civil. Per aquesta raó, un cop acabat el conflicte, va passar quatre anys i mig a la presó de Girona, on va compartir cel·la amb Carles Rahola en els últims dies de vida de l'escriptor gironí.

Del seu pare, Jordi Pujiula va heretar la dèria pel col·leccionisme —recordem que Gabriel Pujiula va ser, amb Josep M. Dou, Joan Casulà i altres col·leccionistes, un dels fundadors, cap a l'any 1955, del popular «mercat negre» que encara se celebra els matins de diumenge al Parc Vell—; també la passió per la lectura —el seu pare, que professionalment era pintor de sants, tenia una formació cultural autodidacta i havia arribat a formar amb esforç una biblioteca que, en una mostra més de represàlia, li va ser requisada després de la guerra i que mai no va recuperar—; sobretot, l'exemple d'una actitud cívica compromesa, laica i tolerant; i finalment, un sentiment: la consciència, ja des de la infantesa, de ser un fill de roig vençut, i que el cas del seu pare no era l'únic. «Jo veia», explicava en una entrevista ara fa un any, «que venien a casa amics del pare que havien tingut un paper molt important en el seu temps. Però ningú no es preocupava de divulgar l'obra d'aquestes figures històriques. Se silenciaven els esforços de moltes persones que havien lluitat per fer una feina molt important en el seu camp d'acció».

I era veritat: l'any 1970, quan Jordi Pujiula inicià la seva col·laboració en el setmanari *Olot-Misión*, el silenci i l'oblit eren els trets comuns que compartien, des de l'acabament de la Guerra Civil, els intel·lectuals i polítics més destacats de la generació del seu pare. Joaquim Danés havia mort l'any 1960 enmig del silenci imposat a la premsa local. Joan de Garganta vivia l'última etapa del seu exili a la ciutat colombiana de Medellín, on morí tres anys més tard. Antoni Planagumà havia mig refet la seva vida a la població francesa d'Ivry-

Fora de les aules, la universitat era en aquells moments un escenari fonamental, un espai de relativa llibertat.

sur-Seine. Josep M. Capdevila i Balanzó feia poc que havia tornat de l'exili des de Colòmbia i encara, des de la seva residència de Banyoles, arribà a publicar algun llibre (*Del retorn a casa*, precisament) abans de la seva mort l'any 1972. També de Colòmbia havia tornat, l'any 1965, Miquel de Garganta. I hauríem de recordar encara els exiliats interiors: gent com Gil Vidal, com Josep M. Dou o com Ramon Pla i Coral, que havia patit una peripècia vital que incloïa els camps de concentració nazis.

Avui tots aquests personatges ens són familiars, i fins i tot, des del restabliment de la democràcia municipal, algun d'ells ocupa un lloc en la galeria d'olotins il·lustres d'aquest saló de sessions. Però fa trenta anys no era així: la generació dels redactors d'*Olot-Misió* —i les més joves no cal ni dir-ho— amb prou feines n'havien sentit a parlar. Jordi Pujiula es va proposar rescatar-los de l'oblit i «construir un pont entre dues generacions», una afortunada frase de l'homenatjat que Jordi Canal ha utilitzat encertadament per encapçalar el pròleg del recull d'articles editats amb motiu d'aquest homenatge.

Les pàgines del setmanari *Olot-Misió* i, posteriorment, les de *L'Olotí*, van ser la tribuna per a la realització d'aquest propòsit. Jordi Pujiula va coordinar per a ambdues publicacions el número monogràfic de les Festes del Tura de 1972 dedicat a Joaquim Danés i, més tard, les pàgines especials dedicades a Joan de Garganta; va publicar-hi entrevistes amb el periodista Ramon Pla i Coral, el botànic Miquel de Garganta i el dirigent anarquista Joaquim Guillem, en una sèrie titulada significativament «Els homes i la memòria». I no hi ha dubte que la

seva mà és al darrere de les col·laboracions esporàdiques de Miquel de Garganta, dels lliuraments periòdics de les memòries de Ramon Pla i Coral i de la secció «Olot en el transcurs del temps», una de les més llegides de la premsa local d'aquests anys, i en la qual Josep M. Dou divulgava aspectes poc coneguts del passat local il·lustrats amb fotografies antigues.

La seva recuperació de la memòria històrica no es limita als personatges més significats d'aquesta generació. Coincidint amb defuncions, aniversaris i altres efemèrides, Jordi Pujiula ha anat donant notícia d'olotins que van tenir un paper en la política, la cultura i l'ensenyament de la ciutat durant els anys trenta, com Ramon Calm, Bernardí Lite, Pere Ortiz, Antoni Planagumà o Mariano Sánchez, entre molts d'altres, i ha reclamat l'atenció cap a aquells que mereixerien ser objecte d'estudi, com Antoni Dot. I la seva labor divulgadora tampoc no es redueix als setmana-

ris: Jordi Pujiula ha col·laborat en el muntatge d'exposicions sobre els anys trenta i sobre la Guerra Civil, ha escrit pròlegs, coordinat llibres col·lectius (com els dedicats a la família Garganta i a Ramon Pla i Coral), ha participat en actes institucionals (com el de nomenament de Joaquim Danés com a fill il·lustre de la ciutat) i ha fet presentacions de llibres (com la reedició de *L'evolució social a Olot*, de Gil Vidal).

Aviat, però, els anys trenta es convertiren per a Jordi Pujiula no només en un motiu de divulgació, sinó també d'investigació i d'estudi, els resultats dels quals han aparegut en revistes especialitzades. Tot esperant que ben aviat es decideixi a elaborar una monografia completa sobre la Guerra Civil, li hem pogut llegir fins ara estudis sobre aspectes parcials d'aquests anys: la sanitat, el poder i l'economia, les col·lectivitzacions, les institucions culturals, les polèmiques historiogràfiques, la repressió, l'exili... Però, segurament, el tema al qual ha dedicat

Jordi Pujiula, amb Agustí Costa, al saló de sessions de l'ajuntament d'Olot, en l'acte d'homenatge al pintor Josep Pujol, el 1989.

Josep M. Mericó

Jordi Pujiula amb
Gil Vidal i Forga,
i la lira del penó del
Centre Obrer. Olot, 1980.

més temps i més esforços ha estat el cost humà del conflicte bèl·lic, és a dir, la quantificació del nombre total de persones que van morir com a conseqüència directa de la guerra. Seguint la metodologia iniciada pels treballs de Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya, i amb l'impuls del Centre d'Història Contemporània, que dirigeix Josep Benet, el resultat de l'exhaustiva recerca, que recull més de nou-centes víctimes, va ser publicat en forma de llibre l'any 1993 i constitueix, a més d'un estudi modèlic, una de les primeres aportacions comarcals a l'avaluació del cost humà de la conflagració a Catalunya.

Avui, la Guerra Civil és un episodi que forma part de la nostra història col·lectiva i que pot ser objecte d'una anàlisi i d'un debat civilitzats. No sempre ha estat així, però, com ho demostra la suspensió de l'homenatge institucional al doctor Danés el setembre de 1972. Per això, crec que ha estat una gran sort que durant tots aquests anys el principal divulgador i estudiós d'aquell període a la Garrotxa hagi estat una persona com Jordi Pujiula. Sense amagar mai les seves conviccions d'esquerres —va ser militant del PSUC, ha estat company de viatge de totes les candidatures progressistes locals i un signant habitual de manifestos crítics—, la seva aproximació a la Guerra Civil ha estat serena, continguda, allunyada de revengismes i rancors, però sempre amb la ferma i íntima convicció que calia deixar-ne memòria escrita per a les generacions venidores. No ha participat en polèmiques estèrils i només ha publicat alguna rèplica quan la memòria de l'autor al qual ha contestat ha estat voluntàriament feble —«Entre l'oblit i la inòpia», titulava una d'aquestes respostes— o

quan la inexactitud de les xifres aportades per un jove historiador subestimava l'abast de la tragèdia en un poble de la comarca.

Aquesta actitud, al costat d'un tarannà afable, reposat i conciliador, ha comportat a Jordi Pujiula el respecte de persones molt allunyades de la seva ideologia. Puc aportar-ne el testimoni de tres homes vinculats com ell als premis Ciutat d'Olot en la seva condició d'homenajats o de guanyadors: Josep M. de Solà-Morales, Narcís Puigdevall i Manuel Bars, dels quals em consta que li tenien afecte i que, en algun cas, fins i tot li demanaven consell. Si m'ho permeten, puc il·lustrar-ho amb una anècdota personal: l'any 1990, quan amb uns amics estàvem duent a terme una campanya de subscripció de socis per a una entitat cultural acabada de constituir, es va presentar un dia a l'Arxiu el senyor Bars i em va dir: «Ho he consultat amb el doctor Pujiula i hem decidit que hi havíem de col·laborar».

Olot com a fil conductor

Però, tot i que la Guerra Civil, amb els seus antecedents i les seves conseqüències, ha constituït l'objecte fonamental de la seva obra, no ha estat, ni de bon tros, l'únic tema que ha despertat l'interès de Jordi Pujiula. Home curiós, obert i sempre a punt d'entusiasmar-se amb qualsevol projecte engrescador, les qüestions que han motivat la seva atenció

han estat múltiples i diverses. Esmementem només, com a més representatives, la bruixeria, la festa, la ressenya artística, la glossa biogràfica —un exemple de la qual és la dedicada al pintor Josep Pujol, un personatge per al qual sentia una gran admiració—, la psicologia col·lectiva, el moviment obrer, el Fluvià o la sempiterna reivindicació de la figura de Joan Deu. Si ens hi fixem, però, ens adonarem que la major part d'aquests temes tenen un fil conductor: la ciutat d'Olot.

Pujiula és, a més d'un gran enamorat de la seva ciutat, un dels seus millors coneixedors. La coneix a través dels llibres, perquè ha adquirit, llegit i rellegit tot el que se n'ha publicat, des de les obres clàssiques a l'opuscle més difícil de trobar. La coneix físicament, perquè l'ha passejada i se l'ha mirat amb ulls nous i encuriosits cada vegada. En coneix l'evolució urbana, perquè gràcies a la seva impagable col·lecció de postals i fotografies ha pogut observar els canvis en la seva topografia, en una demostració que el col·leccionisme, a més d'una dèria obsessiva, també pot ser una eina d'informació i de cultura. I, finalment, en coneix la gent, perquè per qüestions professionals ha tingut ocasió d'escollar-la hores i hores. Amb aquest bagatge no és estrany que hagi redactat una sèrie d'excel·lents guies sobre Olot; unes guies, cal dir-ho, prèviament contrastades per la pràctica, perquè, molt abans que les visites guiades s'institucionalit-

El desterrament a la capital espanyola va ser l'últim episodi d'una sèrie de represàlies que va patir el seu pare després de la Guerra Civil.

zessin, Jordi Pujiula ja acompanyava els amics que li ho demanaven a recórrer el nucli antic de la ciutat.

Però, de fet, per conèixer quina és la visió que Pujiula té d'Olot i de la seva història, no caldria, pròpiament, llegir-li cap guia. N'hi hauria prou repassant un breu i deliciós article titulat «Panorama del pont», aparegut en la premsa local l'any 1982, que encara avui em sembla una de les millors síntesis que conec sobre el desenvolupament de la ciutat. En una sola pàgina, l'autor imagina des del pont de Santa Magdalena un recorregut per l'evolució d'Olot, des de la geologia fins als nostres dies, i en el qual van apareixent elements com els passos de riu, la resclosa, la torre de la muralla, els rentadors, les fàbriques de teixit, les fileres de santeristos dels tallers d'imatgeria o un grafit de l'antiga guerra civil.

L'article, a més d'evocar un itinerari sentimental per la zona que l'autor anomena «indret fundacional» d'Olot, constituïa també un toc d'alerta. Jordi Pujiula, que jo sàpiga, no ha lamentat mai que la ciutat no disposi d'un patrimoni arquitectònic

medieval, perquè, per a ell, un rentador de vora riu, una carbonera d'un carrer del nucli antic o les restes mig esborrades d'un rètol pintat pels anarquistes són, com a testimonis d'un paisatge urbà i humanitzat, elements tan dignes de conservació com una font barroca. Les pedres, ve a dir, no són tan importants com qui les va construir. Així, sense adonar-nos-en, hem tornat a Bertold Brecht quan es preguntava qui va construir la Tebes de les set portes. Avui, però, aquell article ja no es podria escriure de la mateixa manera: la torre de ca l'Artigas va ser enderrocada i en aquesta ocasió l'autor sí que va entonar un plany.

Pujiula ha sabut evitar un dels perills de l'olotisme —perquè d'olotisme estem parlant també—, que és la temptació del cofoisme, del localisme. Ho ha fet gràcies a la distància que imprimeix la ironia, una ironia elegant, culta, il·lustrada; ho ha fet perquè sortir sovint del «clos pairal» —una expressió que trobem més d'una vegada en els seus articles— li ha permès relativitzar la ciutat. I, sobretot, perquè per a Jordi Pujiula, una d'aquelles perso-

nes que pateix el mal de no saber dir que no, l'olotisme és una actitud, una manera de contribuir a fer més habitable la ciutat, reconeixent-ne les servituds i les misèries de les seves limitacions per valorar-ne les virtuts. El seu olotisme és, en el fons, una manera de sobreviure-hi.

Voldria acabar amb una reflexió personal sobre l'acte d'homenatge a Jordi Pujiula que va fer la comissió dels premis Ciutat d'Olot: va ser una aposta valenta, la de reconèixer una persona pels seus mèrits amb independència que la seva edat no fos la que tradicionalment es correspon amb els rituals dels homenatges. En el seu cas, els mèrits són evidents: una trentena de llibres, centenars d'articles, desenes de presentacions, pròlegs i participacions en taules rodones i un llarg etcètera de col·laboracions.

Però m'agradaria pensar que, a més d'un dilatat currículum, es va reconèixer també la coherència d'una trajectòria cívica i uns mèrits no tan evidents, no tan visibles, aquells que podríem anomenar intangibles. Com la poderosa peja que un metge aficionat a la història ha anat deixant en alguns joves historiadors professionals. O com l'impacte que va causar en un noi de quinze anys l'aparició del número extraordinari d'*Olot-Misión* dedicat al doctor Danés l'any 1972. Més tard he tingut ocasió d'efectuar altres lectures, de consultar noves fonts i de plantejar-me preguntes. Però la primera sacsejada, la que marca una relació, si més no sentimental, amb la història i la cultura de la ciutat, s'havia produït fa gairebé trenta anys i Jordi Pujiula n'era un dels seus principals responsables.

D'esquerra a dreta, Lluís Sacrest, Jordi Pujiula, Carles Pàramo i Joan Domènech, en l'acte d'homenatge a Pujiula per part dels Premis Ciutat d'Olot, el 2000.

Antoni Mayans és director de l'Arxiv Comarcal de la Garrotxa.